

Marek STARÝ

Cizozemci a spoluobyvatelé. Udělování českého obyvatelského práva (inkolátu) v době předbělohorské

Praha, Auditorium 2018, 737 s., ISBN 978-80-87284-67-4.

Problematika inkolátu či obyvatelského práva je jedním z neoddělitelných aspektů při výzkumu české šlechty raného novověku. Navzdory tomu až donedávna chybělo souhrnné dílo, jež by se detailně zaměřilo na vznik a vývoj tohoto právního institutu na našem území. Tento citelný deficit nyní vyplňuje monografie právního historika Marka Starého, která představuje dosud nejpodrobnější a nejucelenější pojednání k tomuto tématu pro předbělohorské období.

Nejprve se autor zabývá terminologií. Připomíná, že termín *inkolát* se do češtiny dostal až v druhé polovině 17. století a nepoužívá ho tedy ještě ani Obnovené zřízení zemské (1627). Do té doby se udílení obyvatelského práva označovalo jako „přijímání do země“. Zároveň však Starý upozorňuje, že nespornou výhodou je široká významová srozumitelnost termínu *inkolát*, a proto nesporně se snahami o jeho odmítnutí.

Následně se autor zabývá podrobnou reflexí dosavadní literatury k tématu. Hned v úvodu také upozorňuje, že se věnuje primárně skutečně zahraničním žadatelům o obyvatelské právo, kteří byli závislí na rozhodnutí zemského sněmu, nikoliv tzv. vnitřními inkoly z vedlejších zemí Koruny české, u nichž byl tento proces výrazně jednodušší. Ani ti však v knize nejsou v rámci úplného výkladu právního rámce a správní praxe opomíjeni. Nakonec v obsáhlém úvodu rozebírá charakter archivních fondů, které jsou po téma relevantní. Vedle deskových zápisů a reverzů byly stěžejními prameny také příznání osob k zemi, k jejichž skládání docházelo před zemskými úředníky.

Samotný pojem inkolát Starý definuje jako soubor práv pro privilegované vrstvy, který je spojený primárně s možností nabývat deskové statky. Shrnuje též historii snah o regulaci možnosti nabývání pozemkového majetku cizinci a vývoj tohoto souboru práv. Zlom představuje soudní výrok zachycený v Talmberském kodexu z roku 1486, který stanovil rámec pro kontrolu ze strany panovníka (a patrně již i stavů), v roce 1497 pak bylo inkolátní právo definitivně kodifikováno. Jak autor dokládá na různých příkladech, praxe byla i přes stanovená pravidla často poměrně benevolentní. Docházelo též k obcházení zákona zakupováním nemovitostí mimo desky, což je doloženo na Moravě.

Dále posuzovaný text pojednává o specifických podmínkách, jež se týkaly nobility z vedlejších zemí české koruny a měšťanů. V jejich případě náležela možnost držby deskových statků měšťanům Starého a Nového Města pražského a Kutné Hory. Později bylo toto právo rozšířeno i na měšťany jiných měst, u nichž však bylo vždy nezbytné zvláštní povolení krále. S městským stavem však souvisely také klíčky, kdy cizí šlechtici skrze přijetí měšťanského práva obcházelí sněmovní proceduru udílení obyvatelského práva, na což v roce 1575 reagoval též zemský sněm. Další privilegovanou skupinou, jíž je v knize věnován prostor, jsou svobodníci.

Významnou kapitolou je problematika politických práv a možnosti podílet se na správě a řízení země. Starý sleduje tuto praxi v širokém časovém rámci od posledních Přemyslovců, stejně jako již dříve u deskové držby. V té souvislosti se rovněž zastavuje u zemských úřadů a způsobu jejich obsazování. Upozorňuje, že neexistovala možnost, aby při zemských úřadech figurovali zahraniční šlechtici, a poukazuje v té souvislosti na zajímavý právní případ, kdy povýšení cizího šlechtice nižšího stavu do českého panského stavu znamenalo též automatické nabytí inkolátu.

Autor dále konstatuje omezenou možnost obsazování postu nejvyššího kancléře ze strany stavů, protože od nástupu Habsburků na český trůn byli do tohoto úřadu uváděni exponenti panovnické politiky. V případě apelačního soudu připomíná významnou úpravu, kterou Ferdinand I. vyhradil čtyři místa doktorům práv, tedy profesionálům. Volnější prostor panovníkovi poskytovalo obsazování dvorských úřadů, u nichž se nemusel tolik ohlížet na mínění stavovské obce. Ve správě krajské se pak uplatňovala opět jen šlechta s inkolátem, neboť krajští úředníci za panský i rytířský stav museli být v daném kraji *osedlí*. Důležitý aspekt inkolátu je pak samozřejmě ten, že jím byla podmíněna možnost zasedat na zemském sněmu. Preference „domácích“ panovala ze strany stavů i ve věci obsazování duchoven- ských funkcí, v této oblasti však Habsburkové jednali autonomně.

Ve věci obsazování úřadů ve vedlejších zemích Koruny české autor upozorňuje na střet zájmů mezi českými stavy a místními stavovskými obcemi. Zatímco čeští šlechtici se snažili úřady obsazovat z vlastních řad, aby tak posilovali soudržnost soustátí i přímý vliv Čech, místní šlechtici se naopak snažili využít možnosti pro zajištění autonomní zemské správy. Cizincům bylo zcela zapovězeno nejen vykonávání zemských úřadů a zasedání na sněmovních shromážděních, ale též používání desek zemských vůbec. Vztahovalo se na ně též omezení při obchodní činnosti, časem však byla v rámci habsburského soustátí posilována jejich práva v oblasti financí.

Stranou pochopitelně nezůstává ani otázka jazykového práva. Starý zde pojednává o postavení češtiny coby úředního jazyka, resp. o tzv. zákonu o zachování českého jazyka, přijatém v roce 1615. Detailněji se zabývá také postavením obyvatel tzv. vedlejších zemí české koruny, přičemž problematizuje tezi historika Josefa Kalouska o společném udílení obyvatelského práva pro korunní země a upozorňuje na absenci pramenů, jež by tuto praxi měly dokládat. Pro všechny korunní země nebyl udělován ani společný šlechtický stav a řízení probíhalo v každé zemi odděleně. K autonomnímu pojetí inkolátního práva naopak dokládá, že na Moravě byla uplatňována tzv. výhrada odmítnutí, kdy stavové mohli žadatele z jiných korunních zemí ze závažných příčin odmítnout. Tento právní nástroj poprvé obsahovalo usnesení zemského sněmu z roku 1523, z něhož byl přejímán i do pozdějších dokumentů.

Důležitou částí knihy je zevrubný popis vlastního procesu přijímání do země. Zde Starý upozorňuje, že se na přijaté cizince vztahovala povinnost prodat do dvou let pozemkový majetek v zahraničí, aby splnili podmínku, že budou podléhat jen jednomu zeměpánovi. Dále se zabývá reversem a též nezbytným povolením ze strany zemského sněmu, v zastoupení případně ze strany zemského soudu, na který sněm mohl různé pravomoci delegovat. Drobné změny či zpřesnění procesu přineslo Vladislavské zřízení zemské (1497) a sněmovní zasedání po tzv. šmalkaldské válce (1549). K zásadnější úpravě došlo až v roce 1609. Zemský sněm zakotvil lhůtu šesti týdnů pro složení reversu i pro deskové přiznání a nechyběl ani odkaz na nový Majestát náboženských svobod. V reakci na dosavadní praxi byla též přijata povinnost skutečně zakoupit deskový statek. Na Moravě platila pro povinnost nabytí deskového statku již od roku 1583 tříletá lhůta.

Dále se autor znovu vrací i k jazykovému zákonu, u nějž upozorňuje, že obyvatelské právo neměl získat nikdo, kdo by neuměl česky. Obratem však dokládá, že např. v roce 1620 inkolát získal Němec Ludwig Camerarius, jedna z čelných osobností dvora Fridricha V. Falckého. Vedle toho se autor zabývá také poplatky za úřední výkony a v případě Moravy přibližuje nejasnosti kolem výpočtu odměny ve výši 1 % pro zemské úřady, která v zemském právu figurovala až do roku 1562.

Sleduje též vliv rostoucího napětí mezi evangelickými stavy a katolickou stranou kolem panovníka, která přes obyvatelské právo pro cizí šlechtu posilovala své pozice. To vedlo ke zpřísnění podmínek pro udílení obyvatelského práva v letech 1609 a 1610. Starý zde také podrobně přibližuje reálný úřední průběh procesu udílení inkolátu a to v takovém pořadí, v jakém se jednotlivé úkony uskutečňovaly. Zastavuje se přitom rovněž u příkladů, kdy bylo stavy odmítnuto doporučení krále.

Knihy podrobně přibližuje také zápisy sněmovních přijetí, které byly intabulovány do deskových kvaternů nazývaných kvaterny relací. Není zcela jasné, kdy tato praxe vznikla, ale podle citovaného listu Ludvíka Jagellonského se zdá, že sněm toto právo uchopil až po jeho vládě. Autor zároveň upozorňuje, že výklad dotyčného článku Vladislavského zřízení zemského se časem poměrně dynamicky proměňoval.

Generačně zajímavým zjištěním je fakt, že zatímco do doby vlády Maximiána II. byl inkolát udílen skutečným cizincům, za vlády Rudolfa II. významně narostl počet žadatelů, kteří již v zemi pobývali delší dobu. Stranou pozornosti nezůstávají ani osoby, které si kvůli zvláštnímu statusu vyžádaly také zvláštní přístup, což je zde ilustrováno na příkladech Arnošta Bavorského či sedmihradského vévody Zikmunda Báthoryho. V deskových zápisech se také poprvé roku 1557 objevuje podmínka přizpůsobení se náboženskému právu v zemi a 1599 pak podmínka zakoupení deskového statku v Čechách, tedy již deset let před už zmíněným sněmovním usnesením. Dalším typem pramenů, jimž se Starý velmi podrobně věnuje, jsou reverzy, jež měly ustálenou podobu listů s pečeti (nejstarší dochován k roku 1502). Díky těmto písemnostem je často možné zpřesnit dataci sněmovního přijetí, nebo jej dokonce i doložit, pokud v deskovém zápisu chybí. Podstatným pramenem jsou rovněž příznání k zemi, u nichž však není jasné, proč se zapisovala do trhových kvaternů. Nejstarší zapsané příznání pochází z roku 1541.

Vedle standardní procedury se autor zastává též u dalších způsobů nabývání obyvatelského práva, jako je dědičný status (narození), sňatek, přijetí do panského či rytířského stavu nebo též případy Čechů, kteří zemi majetkově opustili a později se do ní opět navrátili. Celkový pohled na problematiku dotvrzuje rovněž způsob pozbytí inkolátního práva.

Podstatnou část knihy tvoří katalog šlechtických rodů. Jednotlivá hesla přibližují jak stručnou historii rodin a jejich vazby na další šlechtu, tak i proces, jakým nabyly obyvatelské právo. Zde se Starý dotýká také způsobu uvádění jmen. Ačkoliv sám uvádí, že podle dobových pramenů vychází z důsledné bohemizace jmen, není tomu tak ve všech případech a způsob výběru konkrétní podoby není vždy zcela zřejmý. Vedle rodů pánů z Meggau či z Fürstenberka jsou tak rody z Býnu (Bühnu), Manryko de Lara (Manrique de Lara) nebo Herbrot z Estinku. Na s. 645 pak uvádí predikát Volfa Zikmunda ve variantách „z Losenštejna“ i „z Lozenštejna“.

Problematické jsou zejména případy, kdy podle uvedené podoby jména není snadné rod identifikovat. Kniha navíc nemá zpracovaný rejstřík, kde by bylo možno uvádět v historiografii zařité podoby jmen alespoň jako odkazové varianty. Absen-

ce jmenného rejstříku je však palčivá i z toho důvodu, že rozsáhlý text je doslova nabitý množstvím jmen vystupujících ve specifických kontextech a v této podobě je dost obtížné je v knize vyhledávat. Informačně hutný a rozsáhlý text s sebou také nese častější opakování již dříve řečených informací, k němuž Starý dochází ve snaze postihnout úplný kontext jednotlivých jevů, a někdy i ne zcela přehledný výklad.

V závěru uvedené připomínky by však rozhodně neměly zmenšit skutečnost, že kniha Marka Starého představuje opravdu významnou práci, která přináší dosud zdaleka nejdetaillnější pohled na historii a praxi udílení obywatelského práva v českých zemích do přijetí Obnoveného zřízení zemského. Historikům raného novověku se tím dostává do rukou kniha, která významně posouvá úroveň dosavadního poznání tohoto právního institutu.

Lukáš M. Vytlačil

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons - Uveďte původ - Neužívejte komerčně - Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

